

**ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΟΝ
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΧΩΡΟ**

**Τζ. ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ - ΠΑΤΣΗ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ**

1. ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

Ο αγροτικός χώρος απαρτίζεται από το φυσικό περιβάλλον και ένα δίκτυο μικρών οικισμών. Ο ορισμός του αγροτικού χώρου, διατυπώνεται στον αντίποδα του αστικού χώρου ιδιαίτερα μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την έντονη αστικοποίηση, η οποία είχε επιπτώσεις στον περιβάλλοντα αγροτικό χώρο. Αν και καταγράφονται επικαλύψεις στον ορισμό των δύο χώρων (αγροτικού - αστικού), χρειάζεται να οριστούν οι διαφοροποιήσεις τους, αφού ο χώρος διεθνώς ταξινομείται στις δύο αυτές κατηγορίες.

Πολλοί συγγραφείς¹ ορίζουν τον αγροτικό χώρο σε αντίθεση με τον αστικό, γεγονός που αφαιρεί μερικά κριτήρια, τα οποία καταγράφονται μόνο στον αγροτικό χώρο. Οι απόψεις που επισημαίνονται² στη σχέση «αγροτικό-αστικό», αναφέρονται σε προσεγγίσεις που αφορούν το διοικητικό δίκτυο, τη συνοχή του δομημένου χώρου, την παρουσία ή απουσία αγροτικής απασχόλησης, τον αριθμό των κατοίκων ανά οικισμό και τη μετακίνηση πληθυσμού από αγροτικές περιοχές προς αστικές και αντίστροφα. Δηλαδή προσεγγίσεις :

- Σχηματικές : επέκταση των οικοδομημένων ζωνών
- Μορφολογικές : τύπος δόμησης και οικιστική δομή
- Λειτουργικές : επιτάχυνση μετακινήσεων και ανταλλαγών
- Δομικές : τύπος απασχόλησης και σύνθεση πληθυσμού
- Δυναμικές : ρυθμός αλλαγής και ανάπτυξης

Η ποικιλία των παραπάνω προσεγγίσεων δείχνει τη δυσκολία ενός ταυτόσημου διεθνούς ορισμού³, αφού οι έννοιες αυτές είναι πολυσύνθετες και αμφιλεγόμενες, με αποτέλεσμα να γίνεται αποδεκτός ο ορισμός σύμφωνα μόνο

¹ Π.χ. ο J. Jung στο έργο του L' AMENAGEMENT DE L' ESPACE RURAL

² Ο J. Clark στο βιβλίο του POPULATION GEOGRAPHY χρησιμοποιεί τέσσερις δείκτες, ενώ στην Ελβετία συνδυάζουν πέντε δείκτες προσπαθώντας να ταξινομήσουν τον χώρο : "συνοχή της δομής", "πυκνότητα κατοικιών", "καθημερινή μετακίνηση κατοίκων", "αναλογία αγροτικού τομέα παραγωγής" και "αύξηση του πληθυσμού" : M. Schuler, ABGREZUNG DER AGGLOMERATIONSRAUME IN DER SCHWEIZ 1980, σελ. 58.

³ Η ομοιογένεια που εφαρμόζεται για εναρμόνιση των ορισμών από τα Ηνωμένα Έθνη, παραμένει πολύ γενική (ταξινόμηση σύμφωνα με τον αριθμό των κατοίκων).

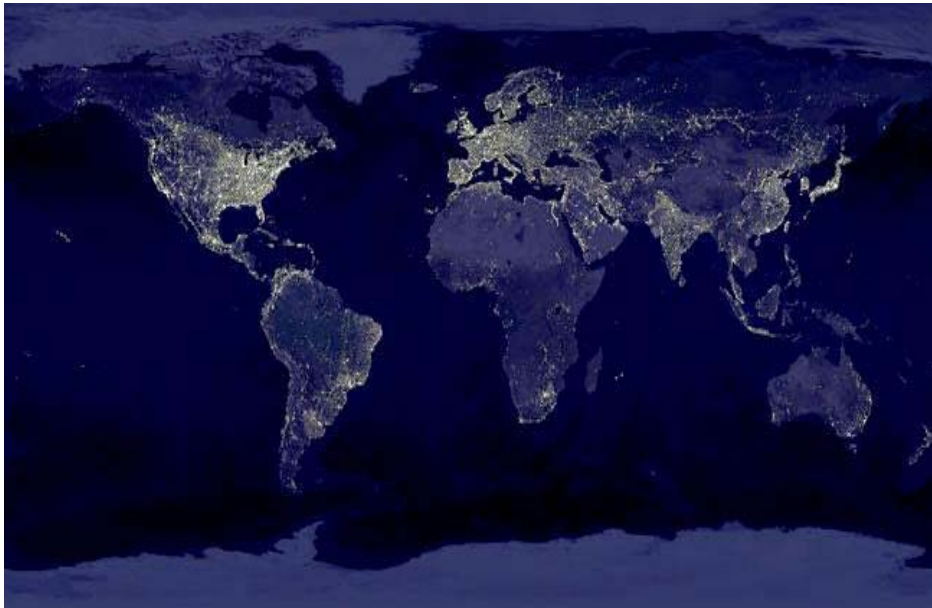
με τη πληθυσμιακή πυκνότητα, συνάρτηση της οποίας είναι τα υπόλοιπα φαινόμενα.

1.1. Πυκνότητα

Η πληθυσμιακή πυκνότητα στον αγροτικό χώρο, το διαφοροποιεί από τον αστικό (εικ. 1). Στην Ευρώπη η πυκνότητα που ορίζει τον αγροτικό χώρο είναι μέχρι 100 κατ./τ. χιλμ.⁴

Γενικά στις αναπτυγμένες χώρες, υπάρχουν υψηλότερες πυκνότητες στον αγροτικό χώρο με συνέπεια τη συνεκτική δόμηση και ενδιαφέρει η περιβαλλοντική «απορροφητικότητα» (tranjectory), κάθε περιοχής. Αντίθετο είναι το ενδιαφέρον όταν υπάρχει χαμηλή πυκνότητα στον αγροτικό χώρο, οπότε η δόμηση γίνεται διάσπαρτη και αυξάνει το κόστος των υποδομών. Στις Η.Π.Α.⁵ σε μια μελέτη μεταξύ 247 περιοχών διαπιστώθηκε ότι το κόστος των υποδομών είναι μικρότερο όταν η πυκνότητα ανέρχεται σε 250κατ./τ.χιλμ., ενώ όταν η πυκνότητα είναι χαμηλότερη το κόστος ανεβαίνει γεωμετρικά.

Η πυκνότητα μιας περιοχής παράλληλα διέπεται από τις θεωρίες της αυτοοργάνωσης.

Εικ. 1. Η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας διαφοροποιεί τον αγροτικό από τον αστικό χώρο
Πηγή: C. Mayhew & R. Simmon, NASA digital archive (2000).

⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Η έκτη περιοδική έκθεση*....σελ. 197.

⁵ Ladd, 1992.

1.2. Περιβάλλον (τοπίο)

Η πληθυσμιακή αύξηση στις αγροτικές περιοχές και η εισροή νέων κατοίκων, διαμορφώνουν ένα νέο τοπίο, το οποίο ορίζεται ως post-rural⁶ και χρειάζεται να διερευνηθεί η σχέση μεταξύ των οικιστικών προτύπων, του τοπίου και της αγροτικότητας κάθε περιοχής. Ο όρος rural δεν είναι μονοσήμαντος⁷ και είναι το αποτύπωμα στο τοπίο το οποίο διαφοροποιεί τον αγροτικό χώρο. Στοιχείο εκκίνησης της περιγραφής του αγροτικού χώρου αποτελεί η κατοικία όπου αποτυπώνονται οι καθημερινές πρακτικές και η δυναμική των επιλογών των νέων κατοίκων.

1.3. Δίκτυα (networks)

Η έννοια του δικτύου χρησιμοποιείται για την κατανόηση των μορφών της αγροτικής ανάπτυξης (ενδογενούς και εξωγενούς). Ο αγροτικός χώρος ακολουθεί την δική του εσωτερική λογική ανεξάρτητα από τους συντελεστές εξωτερικής ανάπτυξης (οικονομική βοήθεια και υποδομές). Υπάρχουν δίκτυα που αναδύονται από τον αγροτικό τομέα⁸.

- Κάθετα δίκτυα, που επικοινωνούν με τους τομείς διατροφής.
- Οριζόντια δίκτυα, που επικοινωνούν με του συντελεστές ανανέωσης και εκπαίδευσης.

1.4. Ελληνικός αγροτικός χώρος

Σε πολλές περιοχές της Ελλάδας, υπάρχουν οικισμοί, όπου κύρια απασχόληση των κατοίκων είναι η γεωργία (πρόκειται για το 50,4% του ενεργού πληθυσμού των ελληνικών αγροτικών περιοχών)⁹ παράλληλα με την αναζήτηση απασχόλησης και σε άλλους τομείς. Στους οικισμούς αυτούς, χρειάζεται οι κάτοικοι να απολαμβάνουν υπηρεσίες και εξοπλισμό ανάλογο των αστικών

⁶ Murdoch, 1993.

⁷ Murdoch & Pratt, 1993 και Boyle, 1998.

⁸ Η αστική ενασχόληση του Castell και άλλων δεν αναφέρεται στο rural στην ιεραρχία των nodes, ενώ ο Bridge (1997) υποστηρίζει ότι χρειάζεται να συνδεθούν οι νέες θεωρίες δικτύων με τα προϋπάρχοντα πρότυπα ανάπτυξης.

⁹ Ε.Σ.Υ.Ε, ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ, 1991, σελ.14.

περιοχών, προστατεύοντας παράλληλα το χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του αγροτικού χώρου.

Είναι γεγονός, ότι η νεοκλασική θεωρία του περιφερειακού σχεδιασμού, που εφαρμόζεται στον δυτικό κόσμο και στην Ελλάδα, δημιουργεί φαινόμενα κλιμακωτής διασποράς στον αγροτικό χώρο της υποδομής, η οποία χαρακτηρίζει τα αστικά κέντρα.

Στην Ελλάδα, η Ε.Σ.Υ.Ε. θεωρεί ως αγροτικό πληθυσμό αυτόν που κατοικεί τους οικισμούς με πληθυσμό μικρότερο των 2000 κατ. Το Π.Δ. 24.4.85, το οποίο αναφέρεται σε αυτούς όμως, τους ορίζει με τον περιγραφικό όρο : οικισμοί με πληθυσμό μικρότερο των 2.000 κατοίκων.

Σχετικά με το δομημένο περιβάλλον συναντάται το επιχείρημα σύμφωνα με το οποίο, η αστική κατοικία¹⁰ τείνει να καταλάβει ολόκληρο το χώρο και γι' αυτό δεν χρειάζονται άλλες υποδιαιρέσεις. Είναι σημαντική -ακόμη κι αν προς στιγμή ήταν παραδεκτή αυτή η άποψη- η ανάλυση των πολυσήμαντων εννοιών του συστήματος "αγροτικός-αστικός" με την καταγραφή φαινομένων όπως της "προαστικοποίησης", "περιαστικοποίησης" και "αγροτοαστικοποίησης". Τα φαινόμενα αυτά εμφανίστηκαν διαδοχικά με τελευταίο το φαινόμενο της αγροτοαστικοποίησης, που εκφράζει την αναδόμηση και τον εκσυγχρονισμό της αγροτικής κατοικίας¹¹.

Στην Ελλάδα κατά την διάρκεια της δεκαετίας του '80, παρατηρήθηκαν φαινόμενα "περιαστικοποίησης" και "αγροτοαστικοποίησης"¹² περιοχών της περιφέρειας, σε απόσταση από τα μεγάλα αστικά κέντρα. Η "περιαστικοποίηση" είναι κυρίως ένα φαινόμενο που περιγράφει την αποκέντρωση

¹⁰ Η αστικοποίηση της περιφέρειας, ή η αποαστικοποίηση της πόλης ήταν η βάση των αντιπαραθέσεων από τις αρχές της δεκαετίας του '20 για τους αρχιτέκτονες του CIAM (Congres International d' Architecture Moderne).

¹¹ Για κεντρική Ευρώπη, η προαστικοποίηση περιγράφει την εξέλιξη της αστικής κατοικίας τα χρόνια του '50 και '60 στις κοντινές ζώνες των αστικών κέντρων. Η περιαστικοποίηση χαρακτηρίζει την δόμηση στην δεκαετία του '70 μονοκατοικιών σε αγροτικές περιοχές κοντά στις πόλεις. Ο όρος αγροτοαστικοποίηση σε αντίθεση, εκφράζει την αναδόμηση και τον εκσυγχρονισμό της αγροτικής κατοικίας σημειώνει ο Α. Garnier στην διατριβή του LA MAISON INDIVIDUELLE PERIURBAINE, le cas du canton de VAUD de 1960 a 1980.

¹² Με τον ίδιο τρόπο - δηλαδή τον εκσυγχρονισμό της αγροτικής κατοικίας χωρίς την εγκατάσταση αστών - ορίζεται η αγροτοαστικοποίηση από την M. Schuler, ABGREGUNG DER AGGLOMERATIONSRAUME IN DER SCHWEITZ, 1980, σελ. 39.

αστικού πληθυσμού προς την περιφέρεια, ενώ η "αγροτοαστικοποίηση" είναι μια μεταλλαγή εσωτερική του αγροτικού συστήματος, χωρίς μετακίνηση αστικού πληθυσμού¹³.

Παράλληλα, ενώ παλιότερα οι αγροτικοί πληθυσμοί πρόσφεραν εργατικό δυναμικό για την αστική εκβιομηχάνιση, σήμερα στην μεταβιομηχανική εποχή περνάμε σε μια φάση, όπου και αστικοί πληθυσμοί προσφέρουν εργατικό δυναμικό για την εκβιομηχάνιση της υπαίθρου, γεγονός που οδηγεί σε νέα κατανομή¹⁴ πληθυσμού. Το θέμα της γεωργίας και της αστικής ανάπτυξης, η μεταλλαγή της αγροτικής γης για εξυπηρέτηση αστικών χρήσεων, ο συνδυασμός των αγροτικών και αστικών χρήσεων γης και οι επικαλύψεις αυτών των διαδικασιών - είναι διεθνώς το περισσότερο μελετημένο θέμα μεταπολεμικά.

Τα φαινόμενα της "περιαστικοποίησης" και της "αγροτοαστικοποίησης" που αναφέρθηκαν, δεν περιλαμβάνουν την απασχόληση με την γεωργία των κατοίκων ενός οικισμού (κυρίαρχη απασχόληση σε μερικές περιοχές της Ελλάδας που θα ήταν ισχυρός παράγοντας για τον ορισμό τους ως αγροτικούς), αλλά κυρίως καταγράφουν αστικές λειτουργίες, που εισάγονται στον αγροτικό χώρο.

Στην Ελλάδα, το οικιστικό θεσμικό πλαίσιο¹⁵, που αναφέρεται στους οικισμούς με πληθυσμό μικρότερο των 2.000 κατ., τους ταξινομεί σε δεκαπέντε κατηγορίες, που είναι δυνατόν να ομαδοποιηθούν σε πέντε ομάδες. Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει τις κατηγορίες "περιαστικός", "παραλιακός" και "τουριστικός" που αποτελούν πρωτεύουσες ταξινομήσεις. Σε κανένα από τα δεκαπέντε κριτήρια δεν περιλαμβάνεται παράμετρος, σχετική με την αγροτική απασχόληση¹⁶.

¹³ Ορίζει ο A. Garnier στο βιβλίο του NOUVELLES CITES DORTOIRS (σελ.20-30).

¹⁴ Το γεγονός της εκβιομηχάνισης του αγροτικού χώρου και της ενδογενούς ανάπτυξης αναλύει ο M. Quevit, LE PARI DE L' INDUSTRIALISATION RURALE, σελ. 23-48.

¹⁵ Η ταξινόμηση των οικισμών με πληθυσμό μικρότερο των 2.000 κατ. σύμφωνα με το Π.Δ. της 24.04 .85 Φ.Ε.Κ. 185/03.05.85.,προσδιορίζει διαφορετικούς τους όρους δόμησης, για κάθε αγροτικό οικισμό.

1. Οικισμοί περιαστικοί, παραλιακοί, τουριστικοί.
2. Οικισμοί πολύ ενδιαφέροντες, ενδιαφέροντες, αδιάφοροι
3. Οικισμοί συνεκτικοί, διάσπαρτοι
4. Οικισμοί δυναμικοί, στάσιμοι
5. Οικισμοί φθίνοντες, μεσαίοι, μεγάλοι

2. Παγκόσμια ανακατανομή αγροτικού πληθυσμού και συστηματική οργάνωση του χώρου.

Η κατανομή του πληθυσμού της γης με στόχο την εξασφάλιση της διατροφής των ανθρώπων, αποτελεί τη βάση της δημιουργίας και της οργάνωσης των αγροτικών οικισμών. Η οργάνωσή της εξαρτάται από τις πληθυσμιακές διακυμάνσεις και το πλουτοπαραγωγικό δυναμικό κάθε περιοχής που στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην πρωτογενή παραγωγή.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες¹⁷ ο πληθυσμός σταθεροποιείται και υπάρχει υπερεπάρκεια ειδών διατροφής, σε αντίθεση με τις αναπτυσσόμενες περιοχές, όπου η παραγωγικότητα παραμένει σε χαμηλότερα επίπεδα από το ρυθμό αύξησης του πληθυσμού.

Οι μετακινήσεις πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές του πλανήτη καθώς και οι μεταναστεύσεις για διαφορετικούς λόγους στις αναπτυσσόμενες περιοχές από ότι στις αναπτυσσόμενες έχουν στόχο την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης της ανθρωπότητας¹⁸. Από το 1980 μάλιστα, παρατηρείται στην Ευρώπη κίνηση πληθυσμού από βιομηχανικά πλούσιες ζώνες προς φτωχές αγροτικές περιοχές. Αυτό το γεγονός εξελίσσεται με τις πρόσφατες αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη και την ραγδαία αύξηση του πληθυσμού του πλανήτη, η οποία επιταχύνει τις μετακινήσεις.

¹⁶ Ο M. Bassand στο βιβλίο του VILLES REGIONS ET SOCIETES, σελ. 119, παρατηρεί για την Ελβετία, ότι η στατιστική υπεροχή αγροτών, επιτρέπει τον ορισμό ενός οικισμού ως αγροτικού.

¹⁷ Σύμφωνα με τον D. Grigg, THE AGRICULTURAL SYSTEMS OF THE WORLD, σελ.284, ο πιο απλός τρόπος ταξινόμησης της σύγχρονης γεωργίας είναι ο διαχωρισμός των μεταξύ οικονομικά αναπτυσσόμενων χωρών ή όχι.

¹⁸ Τον 19ο αιώνα η φυσική αύξηση του πληθυσμού της Ευρώπης οδήγησε σε μεταναστεύση (Αμερική, Αφρική), *ibid*, σελ. 45.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας¹⁹ και της Αφρικής²⁰, όπου παρουσιάζονται μεγάλα προβλήματα υπερπληθυσμού και υποσιτισμού, εφαρμόζονται προγράμματα μετακίνησης πληθυσμού, ενώ στη Λατινική Αμερική²¹, γίνονται προσπάθειες για την συγκέντρωση διάσπαρτου αγροτικού πληθυσμού. Γενικά, είτε πρόκειται για πολιτική συγκέντρωσης, είτε πρόκειται για πολιτική αποκέντρωσης, προωθούνται μετακινήσεις πληθυσμών. Ακόμη στις αναπτυσσόμενες χώρες τα τελευταία χρόνια²², εμφανίζονται φαινόμενα περιαστικοποίησης και αγροτοαστικοποίησης του αγροτικού χώρου, φαινόμενα που παρατηρήθηκαν στις αρχές του αιώνα στις αναπτυσσόμενες χώρες και που οδηγούν στην ποικιλοαπασχόληση των κατοίκων και σε νέους τομείς.

Αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι και γεωγράφοι έχουν την αρμοδιότητα για την απεικόνιση της οργάνωσης των αγροτικών οικισμών και καλούνται να συνθέσουν πολλές παραμέτρους²³ : φυσικές, τεχνικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές.

Σχέδια γεωμετρικής συστηματικής²⁴ οργάνωσης των αγροτικών εκμεταλεύσεων, εφαρμόζονται από τον προηγούμενο αιώνα²⁵ και κυρίως μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, στοχεύοντας στην εξειδίκευση της αγροτικής παραγωγής. Η διαμόρφωση των αγροτικών οικισμών σαν συνέπεια ακολουθεί γεωμετρικές συστηματικές απεικονίσεις, που διευκολύνουν την αγροτική παραγωγή.

¹⁹ Π.χ. στην Ινδονησία εφαρμόστηκε ένα πρόγραμμα για την εγκατάσταση 250.000 οικογενειών από γειτονικά νησιά προς τη Σουμάτρα : M. Brammach , PLANNING NEW RURAL SETTLEMENT IN INDONESIA, Ecistics, Τόμος 43 No 257, σελ. 199.

²⁰ Στα έργα του VOLTA στην Γκάνα, περίπου 80.000 άτομα μετακινήθηκαν και επανεγκαταστάθηκαν μέσα σε δύο χρόνια σε 50 οικισμούς, όπου χτίστηκαν 15.000 κατοικίες : L' HABITAT RURAL, Ηνωμένα Έθνη, 1970.

²¹ Ibid, στη Χιλή εφαρμόστηκε ένα πρόγραμμα επανεγκατάστασης 100.000 οικογενειών, δημιουργώντας "αγροτικά χωριά", σε ολόκληρη την Λατινική Αμερική.

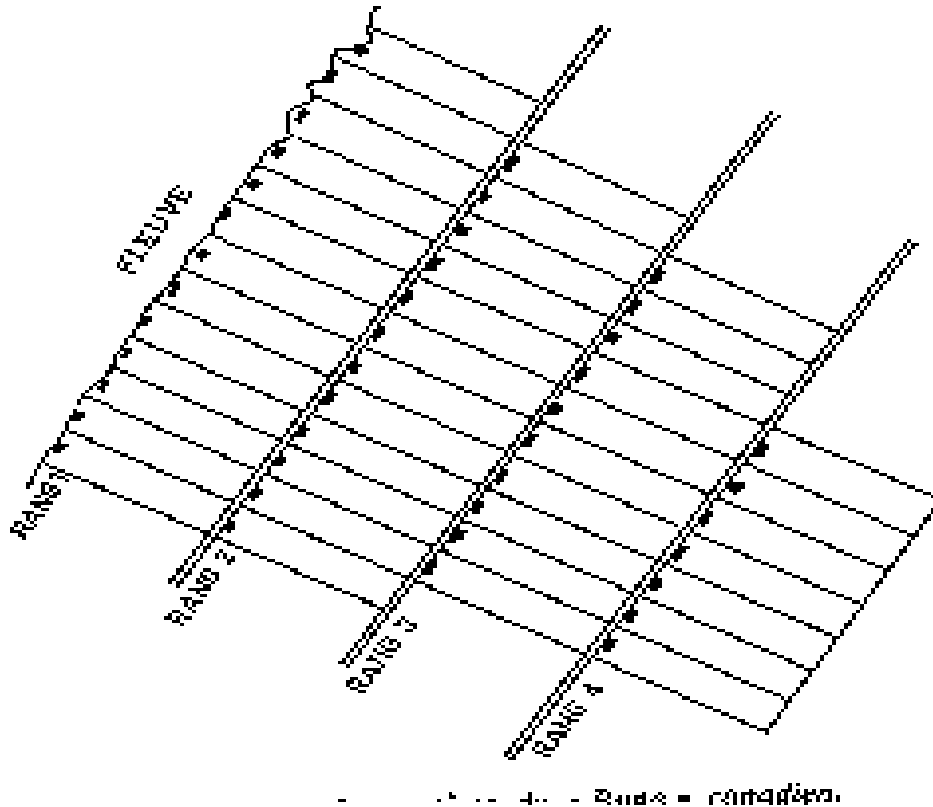
²² Ερευνες γίνονται σε τρεις ηπείρους από το Κέντρο Γεωγραφικών Τροπικών μελετών (CEGET), στην Αφρική, Λατινική Αμερική και Ασία και παρουσιάστηκαν από τον P. Vernetier : LA PERIURBANISATION DANS LES PAYS TROPICAUX.

²³ Στην κορυφή αυτών των παραμέτρων βρίσκεται η αγροτική τεχνολογία και οι εφαρμογές της για μηχανοποίηση και άρδευση της αγροτικής παραγωγής.

²⁴ Σε μεγάλη και μικρή κλίμακα.

²⁵ Ακόμη νωρίτερα στις Η.Π.Α., στο τέλος του 17ου αιώνα και στις αρχές του 18ου αιώνα.

Για παράδειγμα από τον 18^ο αιώνα στις Η.Π.Α. και στον Καναδά, η εμπορευματοποιημένη γεωργία ακολουθεί συστηματικά γεωμετρικά σχήματα που διευκολύνουν την παραγωγή σε ποσότητες αγροτικών προϊόντων που προορίζονται για εξαγωγή²⁶. Μια συστηματική τεχνική²⁷ καθόρισε το σύστημα του "Rang"²⁸ (εικ. 2) και του "Township"²⁹ (εικ. 3). Πολλαπλάσιο του "Township" αποτελεί το "Wheat Belt", το οποίο είναι ένα υπαίθριο εργοστάσιο παραγωγής σιταριού, όπου το σιτάρι διοχετεύεται αυτόματα στα τραίνα, που το οδηγούν στα λιμάνια για την εξαγωγή.

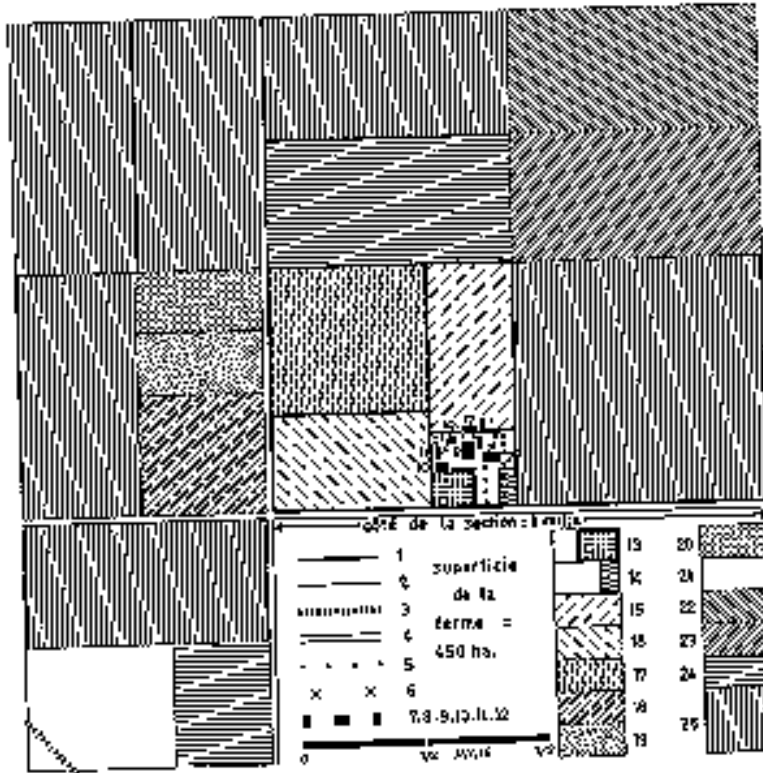
Εικ. 2. Το σύστημα Rang.

²⁶ Παράγει 20% της παγκόσμιας παραγωγής σιταριού, 50% καλαμποκιού, 25% βαμβακιού, 40% καπνού.

²⁷ Είναι εμφανής ακόμη και στους παγκόσμιους χάρτες, περιλαμβάνοντας πολλές πεδινές πολιτείες (Μοντάνα, Ντακότα, Ιλινόις, Κάνσας, Οκλαχόμα, Τέξας).

²⁸ Ibid., που μοιάζει με την απεικόνιση που εφαρμόστηκε στις Κάτω Χώρες στην Ευρώπη, σε άλλη κλίμακα.

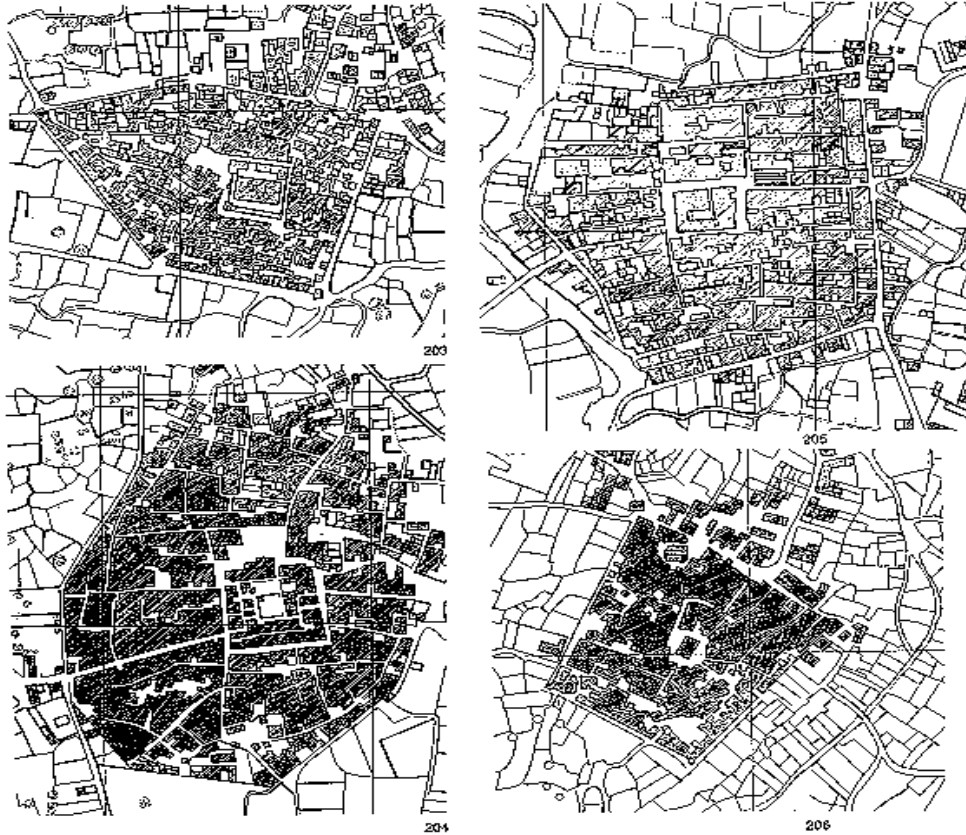
²⁹ Ορθογώνια χάραξη 1 μιλίου πλευράς για κάθε γεωργική εκμετάλευση, όπως παρουσιάζει ο R. Lebeau, στο βιβλίο του LES GRANDS TYPES DE STRUCTURES AGRAIRES DANS LE MONDE, σελ. 137.

Εικ. 3. Το σύστημα Township

Στην Ευρώπη, η συστηματική οργάνωση της αγροτικής παραγωγής οδήγησε την τοποθέτηση των αγροτικών σπιτιών σύμφωνα με τρεις λύσεις:

- Λύσεις οι οποίες εντάσσουν την κατοικία στο εσωτερικό των αγροτικών εκμεταλλεύσεων (αγροκτήματα). Για παράδειγμα στις Κάτω Χώρες, η αποίκηση στο εσωτερικό των αγροτικών εκμεταλλεύσεων οργανώνεται κατά μήκος ορθογωνίου δικτύου δρόμων και καναλιών, σύμφωνα με το σύστημα "Rang". Το ίδιο σύστημα ακολουθείται στα γερμανικά "Polder" και στις περιοχές του Γαλλικού και Ελβετικού Jura όπου ακολουθώντας την ορεινή τοπογραφία οδηγεί σε γραμμική μορφή των οδικών αρτηριών.
- Λύσεις που συγκεντρώνουν τη δόμηση σε συνεκτικούς οικισμούς, όπως σε πολλές Μεσογειακές και Βαλκανικές χώρες και ιδιαίτερα στην Ελλάδα (εικ. 4).

Εικ.4. Δόμηση σε συνεκτικούς οικισμούς στην Ελλάδα (Μαστοχωρία Χίου).

- Λύσεις ομοδοποιημένων αγροκτημάτων, οι οποίες εφαρμόστηκαν κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αν και συχνά συναντάται η αντίθεση³⁰ των δύο συστημάτων, ομαδοποιημένων ή διασκορπισμένων αγροκτημάτων στον ίδιο γεωγραφικό χώρο.

Στις σοσιαλιστικές³¹ χώρες της Ανατολικής Ευρώπης επικρατούν δύο σχέδια συστηματικής οργάνωσης της αγροτικής παραγωγής: τα Kolkhozes, δηλαδή συνεταιρισμοί αγροτικής παραγωγής, όπου η κατοικία οργανώνεται μεμονωμένα (μονοκατοικίες) και τα Sovkhozes, δηλαδή τεράστια κρατικά

³⁰ Στην Σαρδηνία από το 1945 ο αγροτικός αναδασμός ακολούθησε δύο μοντέλλα : αγροκτήματα ομαδοποιημένα ή αγροκτήματα διάσπαρτα, όπως παρουσιάζονται από τον R. King στο βιβλίο του LAND REFORM, σελ. 182.

³¹ Στην Πολωνία και Γιουγκοσλαβία το 85% - 90% του αγροτικού πληθυσμού, ζει αποκλειστικά από τη γεωργία, που βασίζεται κυρίως σε ιδιόκτητες εκμεταλλεύσεις και λιγότερο σε κρατικούς συνεταιρισμούς. Στην Βουλγαρία, Ουγγαρία και Ανατολική Γερμανία η γεωργία βασίζεται 90% σε συνεταιρισμούς, 9% σε κρατικά αγροκτήματα και ελάχιστα σε ιδιόκτητες εκμεταλεύσεις. Οι αγροτικοί οικισμοί στα περισσότερα σοσιαλιστικά κράτη έχουν 100-200 κατοίκους μόνο, γεγονός το οποίο δημιουργεί πολλά προβλήματα για τη λειτουργία της υποδομής.

αγροκτήματα (6-20.000 εκτάρια), όπου η κατοικία εξυπηρετείται από πολυώροφα συγκροτήματα διαμερισμάτων.

Στην Ελλάδα, η συστηματική οργάνωση του αγροτικού χώρου πήρε γεωμετρική μορφή μετά το 1923, με ομαδοποίηση των αγροτικών σπιτιών (μονοκατοικιών) σε οικισμούς, που οργανώθηκαν στις πεδιάδες της χώρας και σε απόσταση μεταξύ τους, 4 έως 6 χιλιόμετρα³².

Σε άλλες περιοχές του πλανήτη, η συστηματική οργάνωση της αγροτικής παραγωγής δημιουργεί εντατικές φυτείες για εμπορικά αγροτικά προϊόντα (Καφές, μπανάνες³³, καουτσούκ) κυρίως στις “νέες” χώρες όπως Λατινική Αμερική, Ινδονησία, Αυστραλία. Εξάλλου, η μηχανοποίηση της αγροτικής παραγωγής και η τεχνική της άρδευσης δημιουργεί τις βασικές συνθήκες για την καλλιέργεια αγροτικών προϊόντων σε περιοχές, όπου η απουσία νερού το απαγόρευε προηγουμένως. Αντίθετα στην Αν. Ασία, οι φυτείες ρυζιού, θα ήταν περιορισμένες, εάν τα υδραυλικά έργα δεν προέκτειναν αυτές τις καλλιέργειες σε ευρύτερες επιφάνειες.

Η συστηματική γεωργία και τα τεχνικά έργα στην υπηρεσία της οδηγούν μετακινήσεις πληθυσμών, είτε στα αναπτυσσόμενα κράτη, όπου το εργατικό δυναμικό που περισσεύει, χρειάζεται να διοχετευτεί σε άλλα επαγγέλματα, είτε στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου πληθυσμοί μετακινούνται για να απασχοληθούν στη γεωργία³⁴ και στα τεχνικά έργα για την υποδομή της³⁵.

Από τη δεκαετία του 80 στην Ευρώπη, παρατηρούνται μεταναστευτικά ρεύματα από πλούσιες βιομηχανικές περιοχές, με κατεύθυνση περιοχές λιγότερο πλούσιες και πολλές φορές με κατεύθυνση φτωχές αγροτικές περιοχές³⁶.

³² Ο Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός, που αναφέρεται στη δόμηση κατοικιών εκτός σχεδίου επιτρέπει τη δόμηση στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις (εκτός ορίων οικισμών), όταν η έκταση είναι μεγαλύτερη των τεσσάρων στρεμμάτων. Η αγροτική χρήση αποτελεί μάλιστα απόδειξη ότι η συγκεκριμένη περιοχή είναι ιδιόκτητη και όχι δημοτική ή δημόσια, γεγονός που οδηγεί σε “άναρχη” δόμηση στην περίμετρο των οικισμών.

³³ Π.χ. στην Κόστα Ρίκα, σχέδιο που παρουσιάζουν οι Cl.Jones & P.Morisson: ECONOMIC GEOGRAPHY

³⁴ Π.χ. στην Ινδονησία.

³⁵ Π.χ. στο Ασσουάν (Αφρική)

Στις πολλές Ευρωπαϊκές χώρες η εγκατάλειψη³⁷ και η μείωση του πληθυσμού των αγροτικών περιοχών σταμάτησε την τελευταία δεκαετία και εμφανίζεται μείωση του πληθυσμού των αστικών κέντρων³⁸, λόγω αντιστροφής της τάσης αστικοποίησης.

Γίνονται πολλές προσπάθειες, στα πλαίσια αυτών των φαινομένων για την προστασία και τόνωση των αγροτικών οικισμών, που έχουν κατοίκους με υγιή πυραμίδα ηλικιών, ενώ για τους υπόλοιπους αγροτικούς οικισμούς, οι προσπάθειες στρέφονται στη δημιουργία θέσεων εργασίας εκτός γεωργίας και

στη μετατροπή τους σε περιοχές δεύτερης κατοικίας και αναψυχής, όταν μάλιστα βρίσκονται σε φυσικό περιβάλλον, ιδιαίτερου κάλους.

3. Πρότυποι οικισμοί στην Ευρώπη

Από τις λύσεις που εφαρμόστηκαν στην Ευρώπη³⁹ για τη συστηματική οργάνωση του αγροτικού χώρου, ενδιαφέρει ιδιαίτερα η λύση της συγκέντρωσης της δόμησης σε νέους οικισμούς, που αποτέλεσε υπόδειγμα για πολλές αναπτυσσόμενες χώρες και για την Ελλάδα. Από τα τέλη του 19ου αιώνα σε συνέχεια με τη συστηματική οργάνωση της αγροτικής παραγωγής, την εκβιομηχάνιση και την πληθυσμιακή έκρηξη, εμφανίστηκαν σχέδια οργανωμένης δόμησης (εικ. 5). Πολλοί νέοι οικισμοί σχεδιάστηκαν σε αγροτικές περιοχές της Ευρώπης για να στεγάσουν εργάτες κοντά σε θέσεις, όπου εφαρμόζονταν προγράμματα αγροτικής και βιομηχανικής ανάπτυξης. Στα σχέδια αυτών των νέων οικισμών οι αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι της εποχής

³⁶ Παράλληλα, η φυσική κίνηση του πληθυσμού μειώνεται στις πλούσιες Ευρωπαϊκές χώρες, ενώ αυξάνεται στη Νότια Ευρώπη & στην Ιρλανδία.

³⁷ Μόνον το 5% του ενεργού πληθυσμού της πρώην Δυτικής Γερμανίας ασχολείται με τη γεωργία βεβαίωσε ο Jack Jaranik (Γραμματέας της Διεθνούς Ένωσης Δημοτικών Αρχών) σε που έδωσε σε ένα συνέδριο με θέμα L' AVENIR DES COMMUNAUTES ET REGIONS RURALES, στις 1-3 Φεβρουαρίου 1988, στο Βερολίνο.

³⁸ Οι λόγοι είναι πολλοί που οδηγούν τους αστούς σε αναζήτηση ηρεμίας εκτός των αστικών κέντρων: η στενότητα χώρου στα διαμερίσματα, η μόλυνση της ατμόσφαιρας, η ηχορύπανση, η δυσκολία εξεύρεσης μονοκατοικιών στις πόλεις, η απουσία κήπων και η παράλληλη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης σε περιοχές λιγότερο αστικοποιημένες : J. Doubere, COURS D' URBANISME APPLIQUEE, σελ. 29.

³⁹ Ηδη από τον 15^ο αιώνα, ιδρύθηκαν συστηματικοί αγροτικοί οικισμοί στην Ευρώπη, όπως τα μαστιχοχώρια της Χίου, από εταιρεία της Γένοβας που διακινούσε την μαστίχα.

αντιπαρατέθηκαν σχετικά με τα χαρακτηριστικά δόμησης, μεταξύ αγροτικού και αστικού χώρου.

Εικ. 5. Οργανωμένη δόμηση στις αναπτυσσόμενες χώρες από τα τέλη του 19ου αιώνα.

Για τις χρήσεις γης του αγροτικού οικισμού, ο οποίος περιλαμβάνει μόνο κατοικία, σε αντίθεση με τον αστικό οικισμό που περιλαμβάνει και τις λειτουργίες εργασίας, εμπορίου, διοίκησης, περίθαλψης κ.λ.π., δεν υπήρχε αντιπαραθέση, γιατί το πρόβλημα ήταν η στέγαση του πληθυσμού και μόνο, ενώ η εργασία (αγροτική, βιομηχανική) παρέμενε εκτός ορίων του οικισμού. Είχαν έτσι τη δυνατότητα να σχεδιάσουν ιδανικούς οικισμούς συνθέτοντας πρότυπες κατοικίες γύρω από ένα κέντρο όπου συγκεντρώνονταν απλές χρήσεις αναψυχής και διοίκησης. Η αντιπαραθέση προέκυψε για τη συμπύκνωση της δομής σε πολυώροφα συγκροτήματα ή σε μονοκατοικίες.

Με σειρά χρονολογική, παραδείγματα σχεδιασμού οικισμών με μοναδική χρήση γης την κατοικία, αποτελούν στην Αγγλία ο οικισμός Bourville το 1879. Στη Γερμανία, ο οικισμός Schederhof το 1872 και οι οικισμοί Atenhof και Alfredhof. Στις κάτω χώρες, ο οικισμός Agneta Park το 1883. Για τους οικισμούς αυτούς επινοήθηκε ο ορισμός "ψευδοαστικοί", γιατί περιλαμβάνουν τη λειτουργία

κατοικίας και μόνον, χωρίς τις λειτουργίες εργασίας και εμπορίου που χαρακτηρίζουν τους αστικούς οικισμούς⁴⁰.

Το 1898, ο Ebenezer Howard, συνέλαβε την ιδέα της "Garden city"⁴¹ (εικ.6), που αποτέλεσε το οικιστικό πρότυπο οργανωμένης δόμησης για τις αναπτυσσόμενες χώρες, παρόλο που οι περισσότεροι από τους οικισμούς που δημιουργήθηκαν στην Αγγλία σύμφωνα με αυτό το πρότυπο, εντάχθηκαν στις επεκτάσεις μητροπολιτικών περιοχών και δε χρησιμοποιούνται σήμερα για την χρήση που σχεδιάστηκαν. Πρόκειται για οικισμούς "δορυφόρους" αστικών κέντρων, με χαρακτηριστικό το μικρό τους μέγεθος και το φυσικό περιβάλλον που τους περιβάλλει. Με αυτό το σχέδιο πειραματίστηκε ο B.Parker και ο R. Unwin στον οικισμό Hampstead⁴², ο οποίος αποτέλεσε πρότυπο για την αγγλική πολεοδομία μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

Παράλληλα στις αρχές του 20ου αιώνα, ο αρχιτέκτων πολεοδόμος παίρνει θέση, προτείνοντας την πρωτοποριακή λύση για την εποχή της, τη συλλογική κατοικία (πολυκατοικία), εκφραζόμενη από τους ορθολογικούς αρχιτέκτονες του μοντέρνου κινήματος. Η λύση των πολυορόφων συγκροτημάτων εφαρμόστηκε σε χώρες όπως τη Ρωσία, για να στεγάσει αγρότες με κύριο εκπρόσωπο τον Ελβετό αρχιτέκτονα Hannes Meyer, ο οποίος αντίθετα για την Ελβετία σχεδίασε αγροτικούς οικισμούς βασισμένους σε μονοκατοικίες σε σειρά.

Συνοψίζοντας διατυπώνεται, ότι για τους αγροτικούς οικισμούς οι λύσεις που έχουν προταθεί, ακολουθούν δύο τάσεις :

1. Την τάση των "Ψευτοαστικών" και των "Garden City", λύσεων, που βασίζεται στην δόμηση μονοκατοικιών σε μια περιορισμένη πράσινη ζώνη.

⁴⁰ Ορισμός της F. Choay στην μελέτη της THE MODERN CITY PLANNING σελ. 27.

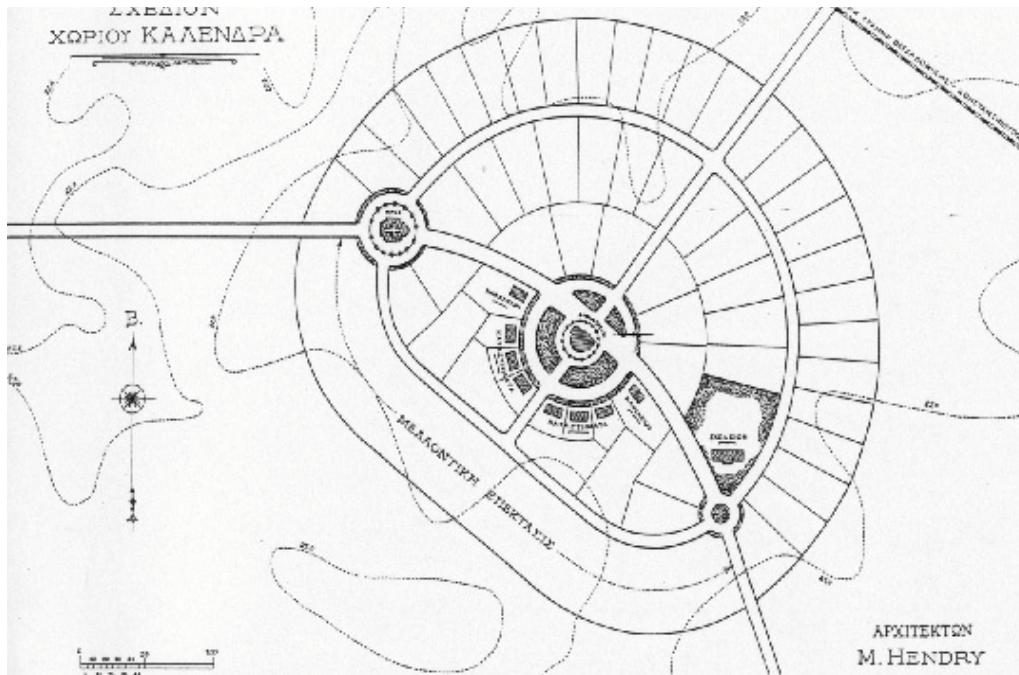
⁴¹ Ο ορισμός της garden city, σύμφωνα με την GARDEN CITY ASSOCIATION είναι : "Η garden city είναι ένας οικισμός σχεδιασμένος για μια υγιεινή ζωή κατοικίας και βιομηχανίας, ικανού μεγέθους για κοινωνική ζωή και η οποία περιβάλλεται από κοινοτική αγροτική γη" κατά τον D. Mac Fayden στην εργασία του SIR EBENEZER HOWARD AND THE TOWN PLANNING MOVEMENT, σελ. 109.

⁴² Οι αρχιτεκτονικές λύσεις στο Hampstead συνιστούν κατάλογο σχεδιαστικών αναπαραστάσεων. Εδώ διαγράφεται καθαρά η διαφορά πόλης - εξοχής, περιγράφουν στο βιβλίο τους οι J. Castex, J. Ch. Depaul και Ph. Panerai, FORMES URBAINES, σελ. 17.

φορές σε άναρχη και προβληματική δόμηση, στους περισσότερους οικισμούς.

4. Οργάνωση των οικισμών στον ελληνικό αγροτικό χώρο

Η οργάνωση των αγροτικών οικισμών της Ελλάδας μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, αντιστοιχούσε στη φυσική διευθέτηση κάθε μικρο-περιοχής. Μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο και την άφιξη 1,2 εκατομμυρίων αγροτών προσφύγων από την Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη, 1994 νέοι αγροτικοί οικισμοί δημιουργήθηκαν, από τους οποίους 1621 στην Βόρειο Ελλάδα και μόνον 373 στην υπόλοιπη χώρα⁴⁴ ακολουθώντας τη παράλληλη συστηματική οργάνωση της αγροτικής παραγωγής. Η χάραξη⁴⁵ αυτών των οικισμών ακολούθησε συστηματικό σχέδιο (εικ. 7) παράλληλα με την αναδιάρθρωση της αγροτικής γης.

Εικ. 7. Σχέδιο οικισμού αποκατάστασης προσφύγων από την Ε.Α.Π. το 1923 στο νομό Σερρών.

⁴⁴ Στοιχεία του Χ. Αλιβιζάτου στην διατριβή του LA REFORME AGRAIRE EN GRECE DU POINT DE VUE ECONOMIQUE ET SOCIAL, σελ. 254.

⁴⁵ Πρόκειται πραγματικά μόνον για χάραξη δρόμων και οικοπέδων από τους αγρονόμους τοπογράφους της εποχής σύμφωνα με το πρόγραμμα ανασυγκρότησης των προσφύγων.

Με την μετακίνηση αγροτικού πληθυσμού προς τα μεγάλα αστικά κέντρα του εσωτερικού και του εξωτερικού, έγινε εφικτή η συγκέντρωση μικρών αγροτικών εκμεταλλεύσεων σε μεγαλύτερες, που επέτρεψαν περισσότερο συστηματικές καλλιέργειες .

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στα πλαίσια του σχεδίου Marshall, νέοι αγροτικοί οικισμοί, πύκνωσαν τον οικιστικό δίκτυο της υπαίθρου αντικαθιστώντας κατεστραμμένους οικισμούς, σε νέες θέσεις⁴⁶, κατά μήκος των οδικών αξόνων, που σχεδιάστηκαν την ίδια εποχή. Η μείωση όμως του αγροτικού πληθυσμού⁴⁷ καθώς και η δυσκολία για εκμετάλλευση των οικονομικών πόρων στην περιφέρεια, οδήγησαν σε περιφερειακές ανισότητες. Για τη μείωση των ανισοτήτων εφαρμόζονται σχέδια και προγράμματα, που δίνουν έμφαση στην περιφερειακή ανάπτυξη του αγροτικού χώρου και των οικισμών του.

Μετά το 1980, με τον επαναπατρισμό ομογενών από τις ανατολικές χώρες, την αποκέντρωση αστικού πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές και την υποδοχή προσφύγων από κατατρεγμένες περιοχές του πλανήτη, εμφανίζονται νέοι κάτοικοι, στις ελληνικές αγροτικές περιοχές. Οι νέοι αυτοί κάτοικοι επενδύουν τις οικονομίες τους στην οικοδόμηση κατοικιών⁴⁸, γεγονός που συντελεί στην ανανέωση της οικιστικής δομής των αγροτικών οικισμών, ενώ παράλληλα οργανώνονται οι υπηρεσίες και αξιοποιείται το ενδογενές δυναμικό κάθε αγροτικής περιοχής.

Η οργάνωση των αγροτικών οικισμών στην Ελλάδα, ακολουθεί τα προγράμματα των ενδιαφερομένων οργανισμών και υπουργείων και εφαρμόζεται με αντίστοιχα θεσμικά πλαίσια. Βάση της οργάνωσης αυτής,

⁴⁶ Στο πρόγραμμα ανοικοδόμησης της Ελλάδας, προσέφερε πολλά ο Κ. Δοξιάδης, ο οποίος μελέτησε αγροτικούς πυρήνες που δημοσιεύθηκαν από το Υπουργείο Οικισμού και Ανοικοδομήσεως το 1945. Περίληψη υπάρχει στο περιοδικό Οικιστική, Τεύχος 44, Ν° 263.

⁴⁷ Χαρακτηριστικό σημείο της μείωσης του αγροτικού πληθυσμού της Ελλάδας είναι τα χρόνια του '60, όταν οι Έλληνες εγκατέλειπαν την επαρχία για την Γαλλία, Γερμανία, Η.Π.Α., Αυστραλία κλπ. Η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη με το γρήγορο ρυθμό ανάπτυξης τους απορρόφησαν πληθυσμό. Τη δεκαετία του '60 περίπου 1 εκατομμύριο Έλληνες έφυγαν εκτός Ελλάδας ενώ 1,6 - 1,9 εκατομμύρια Έλληνες μετακινήθηκαν εντός Ελλάδας, γράφει ο Ν. Γλίτσος στο βιβλίο του ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, σελ. 79.

⁴⁸ Οι νέες κατοικίες αυξήθηκαν κατά 30% από το 1983 στις αγροτικές περιοχές, παρατηρεί ο Δ. Εμμανουήλ : ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, σελ. 15.

αποτελούν τα ρυθμιστικά και χωροταξικά σχέδια, που προγραμματίζουν με εργαλείο τον περιφερειακό σχεδιασμό, τις ανάγκες τεχνικού και κοινωνικού εξοπλισμού. Με τη σειρά του κάθε υπουργείο ξεχωριστά, εφαρμόζει το πρόγραμμα που του αντιστοιχεί. Ιδιαίτερα το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ), είναι επιφορτισμένο με τα ρυθμιστικά, χωροταξικά και οικιστικά σχέδια των οικισμών της χώρας, συμπεριλαμβανομένων και των αγροτικών⁴⁹.

Το 1982 το ΥΠΕΧΩΔΕ, με το πρόγραμμα ονομαζόμενο "Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης " μελέτησε 100 αγροτικούς οικισμούς με σκοπό να προσδιοριστεί το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο⁵⁰ για την ποιοτική τους αναβάθμιση, κάθε οικισμού. Γενικά η πολιτική της Ελλάδας, είναι αυτή της συνεκτικής αποκέντρωσης και είναι βασισμένη στις αρχές της περιφεριοποίησης, του συντονισμού, της συμμετοχής και της πληροφορικής, που οδηγεί στην ανακατανομή και διαφοροποίηση της απασχόλησης των κατοίκων.

Ιδιαίτερα για τους αγροτικούς οικισμούς επικράτησε η αντίληψη της κατάργησης του διαχωρισμού της ονομασίας της πόλης με το χωριό και αποφασίστηκε η οργάνωση των αγροτικών οικισμών σε υποσύνολα επικεντρώνοντας υπηρεσίες - που ονομάζεται "ανοικτή πόλη επαρχίας". "Ανοικτή πόλη" ορίζεται το σύνολο / γειτονικών αγροτικών οικισμών του, με πληθυσμό μικρότερο των 2.000 κατ.

Η κατάργηση του διαχωρισμού πόλης/χωριού αφορά τις υπηρεσίες και τον εξοπλισμό των αγροτικών οικισμών και όχι την οικιστική φυσιογνωμία, η οποία συνεχίζει όχι μόνο να διαφοροποιείται από την αστική, αλλά και να προστατεύεται από την αστική εισβολή.

⁴⁹ Το Ελληνικό κράτος άρχισε να πραγματοποιεί προγράμματα για τους αγροτικούς οικισμούς, με το νομοθετικό διάταγμα της 28.10.1919 που επέβαλε στους μεγάλους γαιοκτήμονες να επιδορθώσουν τις κατοικίες των εργατών τους. Το 1923, η επιτροπή αποκατάστασης προσφύγων έκτισε 55.264 κατοικίες. Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο το Υπουργείο Ανοικοδόμησης δημιούργησε πρότυπες κατοικίες, τις οποίες διανέμει με προγράμματα όπως αυτό για την αποκατάσταση πληγέντων από φυσικές καταστροφές.

⁵⁰ Οδήγησε στο Π.Δ. για τους οικισμούς με πληθυσμό μικρότερο των 2000 κατ.

Ο οικιστικός νόμος Ν.2508/97, στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων και των οικισμών που επικαλείται, επιβάλλει για τον αγροτικό χώρο την κατάρτηση Σχεδίου Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης.

5. Περιβάλλον και ιστορική εξέλιξη .

Οι περισσότεροι ελληνικοί αγροτικοί οικισμοί κατανέμονται στις πεδιάδες και σε ημιορεινές περιοχές γύρω από αυτές. Στο περιβάλλον τους κυριαρχεί η φύση, χωράφια, συστάδες δένδρων και δάση. Η απόσταση τους είναι συνήθως μικρή (4-6 χιλ.) και διασχίζοντας τις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας, διακρίνονται στον ορίζοντα χωριουδάκια σκαρφαλωμένα σε λόφους. Η εικόνα της αγροτικής τοποθεσίας συμπληρώνεται από τεχνικά και υδραυλικά έργα, χαντάκια, κανάλια και φράγματα.

Η δόμηση σ' αυτούς τους οικισμούς αποτελείται από μονώροφες ή διώροφες κατοικίες, ενώ ξεχωρίζουν οι όγκοι των εκκλησιών, του σχολείου και των αποθηκών. Οι κατοικίες, όταν είναι παραδοσιακές, τις περισσότερες φορές είναι κακά διατηρημένες ή και ερειπωμένες, οπότε χρειάζονται εκτεταμένες επισκευές και εκσυγχρονισμό για να καλύψουν τις λειτουργικές ανάγκες των σύγχρονων αγροτών. Στην περίπτωση που έχουν κτισθεί μεταγενέστερα, είναι συνήθως ευτελούς κατασκευής, ενώ συνηθέστατα αντιγράφουν στις όψεις, τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των πολυκατοικιών, δηλαδή έχουν επίπεδη στέψη, περιμετρικό μπαλκόνι και μεγάλα ανοίγματα.

Η εικόνα των οικισμών που αντικρίζουμε, ποικίλλει από περιοχή σε περιοχή, ακόμη και σε τοποθεσίες κοντινές μεταξύ τους. Είναι αποτέλεσμα διαφορετικών διεργασιών που την δημιούργησαν και που κατανοείται ευκολότερα από "ψηλά". Κοιτάζοντας αεροφωτογραφίες, στις αγροτικές περιοχές που κατοικήθηκαν μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα (κυρίως ορεινές και ημιορεινές περιοχές), οι οικισμοί και ο χώρος που τους περιβάλλει μοιάζει με "ιστό αράχνης". Οι καλλιέργειες - γύρω από κάθε αγροτικό οικισμό - ακολουθούν τις φυσικές διανομές της τοπογραφίας του εδάφους. Τα σπίτια έχουν συνήθως κτιστεί μ' ένα συνεκτικό ιστό στο κέντρο του οικισμού, διατηρώντας πάντοτε μια

αυλή για τις δευτερεύουσες αγροτικές ασχολίες και σε διάμετρο που δεν ξεπερνά τα 1000 μ. απλώνεται ο υπόλοιπος οικισμός με κατοικίες που στα όρια του γίνονται διάσπαρτες. Κατά κανόνα η δόμηση ακολουθεί την κοίτη κάποιου χειμάρρου, που αποτελεί τον άξονα του αγροτικού οικισμού.

Οι αγροτικές κατοικίες της εποχής αυτής έχουν τετράριχτη σκεπή με κεραμίδια και με ορθογώνια κάτοψη στις περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας, στα νησιά του Ιονίου, στις Σποράδες, τα Βόρεια Δωδεκάνησα και την Εύβοια. Αντίθετα στις Κυκλάδες και τα νησιά του Νοτίου Αιγαίου οι αγροτικές κατοικίες έχουν επίπεδη στέψη και πολυγωνικές κατόψεις. Οι περισσότερες αγροτικές κατοικίες της ηπειρωτικής Ελλάδας είναι διώροφες (σπανιότερα τριώροφες) και χωρίζονται ως προς την κάτοψη σε τρεις ζώνες. Στο ισόγειο η είσοδος, το κλιμακοστάσιο, οι αποθήκες και τα ζώα (που μεταγενέστερα μεταφέρθηκαν εκτός του κυρίου όγκου της κατοικίας), στον όροφο οι κάμαρες ύπνου και το καθιστικό. Το ισόγειο είναι τις περισσότερες φορές πέτρινο, ενώ στον όροφο χρησιμοποιούνται και ελαφρότερα υλικά (μπαγδατότοιχοι και ξύλινες κατασκευές). Το μέγεθος και η κατασκευή του αγροτικού σπιτιού ακολουθεί τις οικονομικές δυνατότητες των χρηστών και πολλές φορές πρόκειται για αρχοντόσπιτο, με πολλά βοηθητικά κτίσματα και υποστατικά. Μερικές φορές συναντάμε αγροτικές κατοικίες συμμετρικές (δίδυμες), με εξωτερικά κλιμακοστάσια, που οδηγούν στον όροφο και σπανιότερα αγροτικές κατοικίες σε σειρά 5 - 10 κατοικιών.

Ωστόσο, κάθε περιοχή της Ελλάδας έχει την δική της αρχιτεκτονική μορφολογία, που διαφοροποιείται ακόμη και μεταξύ κοντινών χωριών. Οι διαφοροποιήσεις εξαρτώνται από τη τετράριχτη ή οριζόντια στέψη, από το ορθογώνιο κέλυφος - με βεράντα σκεπασμένη ή όχι στον όροφο - και τα επιμέρους μορφολογικά χαρακτηριστικά. Στα μορφολογικά χαρακτηριστικά των όψεων, παρατηρείται στην αρχή του αιώνα κάποια επίδραση του νεοκλασικισμού, που την ίδια περίοδο είχε κυριαρχήσει στα αστικά κέντρα.

Στις αρχές του αιώνα, έγινε εγκατάσταση προσφύγων από την Ανατ. Θράκη και τη Μικρά Ασία, στις πεδινές περιοχές της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας, όπου παράλληλα προγραμματίστηκαν και εφαρμόστηκαν αντιπλημμυρικά έργα, διευθετήσεις υδατορευμάτων και αρδεύσεις. Οι αγροτικοί οικισμοί αυτής της

περιόδου εκτός από το γεγονός ότι είναι τις περισσότερες φορές πεδινόι, όταν τους κοιτάξεις από "ψηλά" έχουν συστηματική οργάνωση βασισμένη σε ορθογωνικό κάναβο -όχι μόνο για την λειτουργία του οικισμού αλλά και της αγροτικής παραγωγής- ενώ γενικότερα διέπονται ως προς τον σχεδιασμό τους από τους κανόνες της οργανωμένης δόμησης. Τα σχέδια τους για οικονομικούς λόγους τηρήθηκαν μόνο ως προς τη χάραξη των δρόμων, των οικοπέδων και των χωραφιών, ενώ για τις κατοικίες δόθηκε μικρή οικονομική βοήθεια στους γεωργούς πρόσφυγες, με αποτέλεσμα τα σπίτια τους να είναι κακής κατασκευής, παρόλο που στα σχέδια προβλέπονταν πρότυπες κατοικίες. Τα σπίτια που συμπληρώνονται ή κτίζονται απ' αρχής σήμερα σ' αυτούς τους οικισμούς, ακολουθούν αστικά πρότυπα, δηλαδή πληθώρα ασύνδετων μορφολογικών επιλογών και υλικών.

Κατά την διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου, πολλοί ορεινοί οικισμοί της Ελλάδας καταστράφηκαν ή εγκαταλείφθηκαν από τους κατοίκους τους, ενώ αρκετοί μετακινήθηκαν κοντά στους μεγάλους οδικούς άξονες που άρχισαν να κατασκευάζονται την ίδια εποχή. Σχεδιάστηκαν λοιπόν νέοι αγροτικοί οικισμοί με στόχο να συμβάλουν στην ανασυγκρότηση της χώρας. Γι' αυτούς τους οικισμούς, προβλεπόταν μια ζώνη πρασίνου μεταξύ αυτών και του οδικού άξονα, ο οποίος στην πράξη καταπατήθηκε, με αποτέλεσμα τους οικισμούς αυτούς σήμερα να τους διασχίζουν οι εθνικές οδοί και να απαιτούνται νέα έργα για την παράκαμψή τους.

Οι κατοικίες σ' αυτούς τους οικισμούς σπάνια έχουν κάποια αρχιτεκτονική ταυτότητα, γιατί ενώ και εδώ προβλέπονταν "τυπικές" κατοικίες, διανεμήθηκαν μόνο τα οικόπεδα στους κατοίκους, που με ελάχιστα οικονομικά μέσα κατασκεύασαν σπίτια κακής ποιότητας. Αντίθετα δημόσια κτίρια που χτίστηκαν σ' αυτούς τους οικισμούς (εκκλησίες, σχολεία) την ίδια περίοδο, είναι επιβλητικά, σχετικά καλής κατασκευής, αν και διέπονται από κάποια αντίφαση ως προς την κλίμακά τους και αυτήν του υπόλοιπου οικισμού.

Τα τελευταία χρόνια στο πλαίσιο της προσπάθειας ανάπτυξης όλων των οικισμών της χώρας, αναβιώνουν οι ερειπωμένοι ορεινοί οικισμοί σαν κατοικίες

παραθερισμού ή ορεινού τουρισμού ενώ παράλληλα αναβιώνουν και παραδοσιακές δραστηριότητες.

Είναι γνωστή η αυθαίρετη δόμηση στην Ελλάδα, η οποία παρατηρήθηκε την μεταπολεμική εποχή, στις περιοχές που παρουσίασαν ταχύρυθμη ανάπτυξη κοντά στα αστικά κέντρα, σε βιομηχανικούς ή τουριστικούς χώρους. Κατά κανόνα αυθαίρετη δόμηση μ' αυτή την έννοια δεν είχαμε στις αγροτικές περιοχές. Παρατηρήθηκαν όμως λίγες "αυθόρμητες" μετακινήσεις κατοίκων - από τους εναπομείναντες σε ορεινούς οικισμούς, που δεν παρουσίαζαν άλλες δυνατότητες ανάπτυξης - προς κοντινές αγροτικές περιοχές.

Κατά κανόνα, οι αγροτικοί οικισμοί που χωροθετήθηκαν παράλληλα με τη συστηματική οργάνωση της αγροτικής παραγωγής στις αρχές του αιώνα, τοποθετούνται σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, έχοντας την γεωργική ζώνη γύρω από τον καθένα από αυτούς. Η έκταση κάθε αγροτικού οικισμού και της αγροτικής γης που τον περιβάλλει καθορίζεται από τον ικανό χρόνο πρόσβασης των κατοίκων στις καλλιέργειες κατά την διάρκεια της ημέρας και την ταχύτητα των αγροτικών μηχανημάτων. Αντίστοιχα, οργανώνονται και χωροθετούνται και νέοι αγροτικοί οικισμοί κοντά σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις που δημιουργούνται με τα συνεχιζόμενα εγχειοβελτιωτικά έργα. Κατά τον σχεδιασμό των νέων αγροτικών οικισμών γίνεται προσπάθεια εφαρμογής πολεοδομικών προτύπων, που αντιστοιχούν σε δείκτες σχετικούς με το επαρκές μέγεθος της αγροτικής εκμετάλλευσης, της μέσης αγροτικής οικογένειας και της σύνθεσης του μέσου αγροτικού πληθυσμού.

Συνοψίζοντας, σε κάθε περιοχή της Ελλάδας ιστορικά έχουμε:

- Αγροτικούς οικισμούς, οι οποίοι ιδρύθηκαν πριν το 1923, σε θέσεις όπου από ευρήματα διαπιστώνεται ότι τις περισσότερες φορές κατοικήθηκαν από την νεολιθική, αρχαία, βυζαντινή, ενετική ή τούρκικη εποχή.
- Αγροτικούς οικισμούς που ιδρύθηκαν μεταξύ 1923 και 1940, σχεδιασμένους για να καλύψουν ανάγκες προσφύγων ή συγκέντρωσης διάσπαρτου πληθυσμού.
- Αγροτικούς οικισμούς, οι οποίοι ιδρύθηκαν μετά το 1945, σχεδιασμένους για την εγκατάσταση κατοίκων κατεστραμμένων οικισμών, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου.
- "Αυθαίρετους" αγροτικούς οικισμούς, κοντά σε αγροτικές περιοχές με ταχύρυθμη ανάπτυξη.
- Νέους αγροτικούς οικισμούς, στα πλαίσια προγραμμάτων στεγαστικής αποκατάστασης και κοινωνικής ένταξης μειονοτήτων.

Οι αγροτικοί οικισμοί κάθε περιόδου της νεώτερης και σύγχρονης ελληνικής εποχής κατοικήθηκαν από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, με αποτέλεσμα τις περισσότερες φορές, η αρχιτεκτονική τους να εκφράζει αυτή την ιδιαιτερότητα.

6. Τοπική αρχιτεκτονική

Κυρίαρχη χρήση στους αγροτικούς οικισμούς είναι η ζώνη της κατοικίας. Τα χαρακτηριστικά της αγροτικής κατοικίας, εκφράζουν την αρχιτεκτονική ταυτότητα⁵¹ κάθε οικισμού και είναι αποτέλεσμα διαφορετικών ιστορικών και πολιτιστικών διαφορών, σε κάθε περιοχή. Η αρχιτεκτονική πολιτιστική κληρονομιά, σώζεται σε αγροτικούς οικισμούς, που προϋπάρχουν, του έτους 1923 και είναι αυτή που καθορίζει το θεσμικό πλαίσιο δόμησης. Το θεσμικό πλαίσιο δόμησης, αποσαφηνίζει και προωθεί τις τοπικές αρχιτεκτονικές αξίες⁵² και αναζητά κυρίαρχους αρχιτεκτονικούς τύπους για να εφαρμόσει.

Στην Ελλάδα η αρχιτεκτονική της αγροτικής κατοικίας, συσχετίζεται με την ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική και γενικότερα τις ρίζες της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Στην μελέτη και την καταγραφή της αφιερώθηκαν οι έρευνες πολλών νεοελλήνων αρχιτεκτόνων, λαογράφων, εικαστικών και αρχαιολόγων οι οποίες αποτελούν τη βάση για την σύγχρονη ανάδειξη κυρίαρχων αρχιτεκτονικών τύπων, για κάθε αγροτικό οικισμό⁵³.

Γενικό χαρακτηριστικό της αγροτικής αρχιτεκτονικής είναι η περιορισμένη⁵⁴ τυπολογία, η οποία συμπυκνώνεται στην ταξινόμηση που επεξεργάστηκε ο Γ.

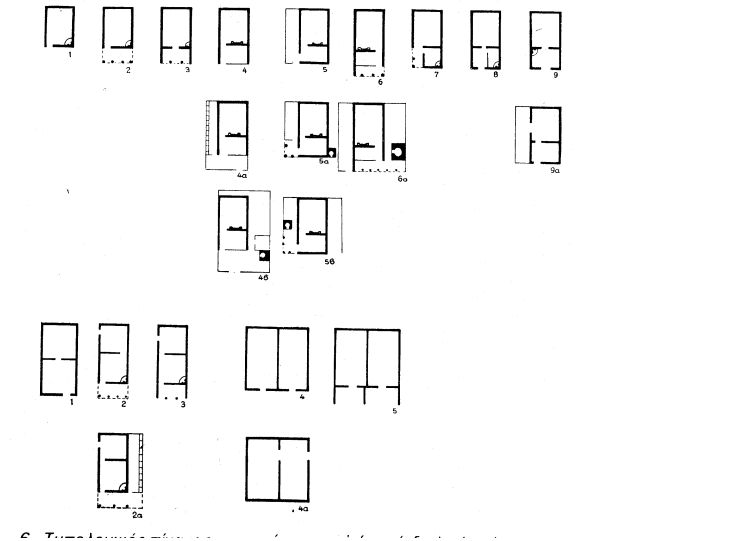
⁵¹ “Η αρχιτεκτονική ταυτότητα είναι η βάση της αυτονομίας, της συμμετοχής και του πολιτισμού” εξηγούν ο S. Guindani και ο M. Bassand στο βιβλίο τους MALDEVELOPPEMENT REGIONAL ET IDENTITE, σελ. 25. Επίσης την έννοια της αρχιτεκτονικής ταυτότητας σαν αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής ταυτότητας, περιγράφει ο Σ.Κονταράτος: ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, σελ. 69-71.

⁵² Το Π.Δ. της 24.4.85 περιλαμβάνει την διερεύνηση κυρίαρχων αρχιτεκτονικών τύπων για κάθε οικισμό ξεχωριστά.

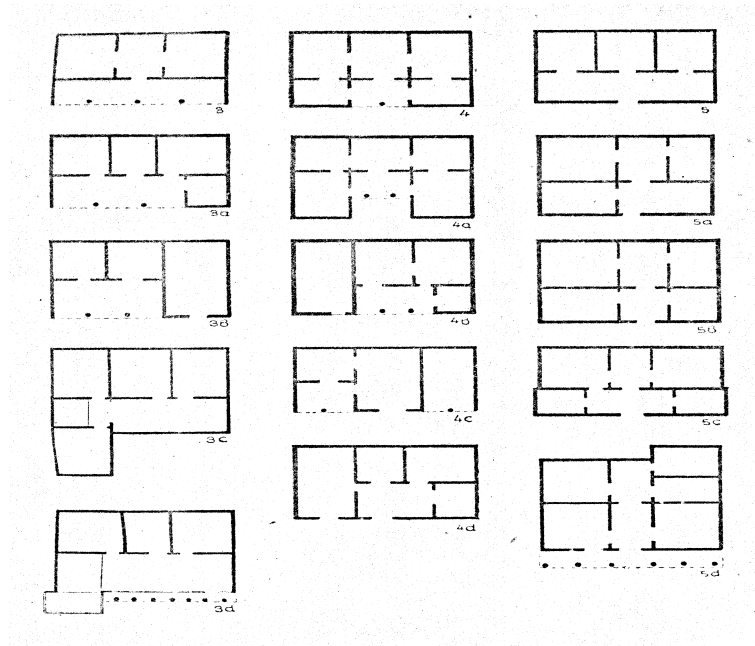
⁵³ Πρωτεργάτες της αναζήτησης των αρχών της ελληνικής αρχιτεκτονικής, στην αγροτική κατοικία είναι οι: Ν. Πολίτης (1852-1921), Π. Γιαννόπουλος (1869-1910), Αρ. Ζάχος (1879-1939), Γ. Μέγας (1893-1976), Δ. Πικιώνης (1887-1968), Α. Ορλάνδος (1887-1979) και Π. Μιχελής (1903-1969). Ο Δ. Φιλιππίδης, παρουσιάζει μια ιστορική ανδρομή, στο εισαγωγικό του άρθρο για την ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, τόμος 1,σελ. 33

⁵⁴ Α. Raporot, VERS UNE ANTHROPOLOGIE DE LA MAISON, σελ.10.

Μέγας⁵⁵ των κατοικιών σε «στενομέτωπον» (εικ. 8) και «πλατυμέτωπον» (εικ.9) το 1949. Τη τυπολογική εξέλιξη της πλατυμέτωπης κατοικίας παρουσιάζει ευκρινέστατα ο Ν. Μουτσόπουλος⁵⁶ (εικ.10).

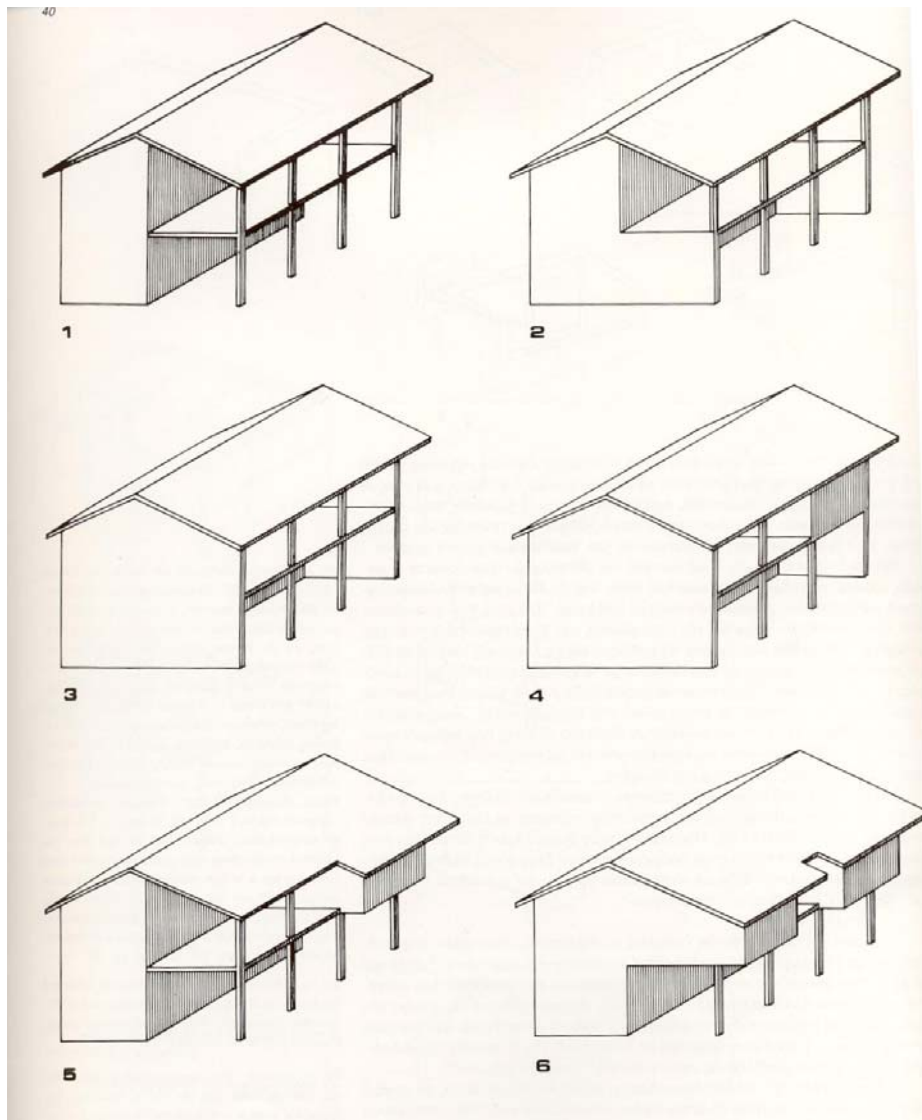
Εικ.8. Στενομέτωπη κατοικία

Εικ. 9 Πλατυμέτωπη κατοικία

⁵⁵ Γ. Μέγας, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ, σελ. 15.

⁵⁶ Ν. Μουτσόπουλος, ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ,ΕΛΛΑΔΑ, σελ.26-31.

Εικ. 10. Τυπολογική εξέλιξη της πλατυμέτωπης κατοικίας

Η τυπολογία της αγροτικής κατοικίας, δε σημαίνει ομοιόμορφους αγροτικούς οικισμούς. Αντίθετα οι παραλλαγές των τύπων, σε συνδυασμό με την πληθώρα των μορφολογικών χαρακτηριστικών, των επιμέρους οικοδομικών στοιχείων, οδηγεί σε μεγάλη ποικιλία αρχιτεκτονικής έκφρασης, η οποία διαφοροποιεί τους οικισμούς, από τόπο σε τόπο. Η τοπική αρχιτεκτονική χαρακτηρίζεται από έναν κυρίαρχο τύπο, ο οποίος αποτελεί χαρακτηριστικό του ευρύτερου χώρου (μακροδομή) και ένα ιδιαίτερο χρώμα (μικροδομή), που συνιστούν τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, μπαλκόνια, σκάλες, στέψεις κ. α. Για την ανάδειξη της «μικροδομής» κάθε αγροτικού οικισμού, απαιτείται σημειολογική ανάλυση και σε αυτό στοχεύει το δελτίο αρχιτεκτονικής αναγνώρισης που περιλαμβάνει το Π.Δ. για τους οικισμούς με πληθυσμό μικρότερο των 2000κατ.

Σημειολογικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, που διαφοροποιούν τη μορφολογία κάθε οικισμού είναι:

- Οι εξώστες (ανοικτοί, κλειστοί, σκεπαστοί, με κατεβασιά της στέγης).
- «Τα σαχνισιά», στις αγροτικές κατοικίες της Β. Ελλάδας, του Πηλίου και των νησιών του Β. και Β.Α. Αιγαίου.
- Η μορφολογία των ανοιγμάτων, με καμάρες, τόξα κ.α.
- Τα οχυρωματικά στοιχεία, πολεμίστρες, καταχύστρες, φουρούσια, αντιστηρίξεις.

Ιδιαίτερα η στέψη της κατοικίας, δημιουργεί κύρια διαφοροποίηση⁵⁷.

Διακρίνονται τρεις κύριες κατηγορίες στέγασης: δίριχτη, τετράριχτη και δώμα⁵⁸.

A. Δίριχτη στέγη.

Η απλούστερη μορφή, είναι ορθογώνιου σχήματος και ενός δωματίου. Συναντάται στις πεδινές και ημιορεινές περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας, των νησιών του Β.Α. Αιγαίου και Ιονίου. Χαρακτηριστικό μορφολογικό στοιχείο, αυτού του τύπου, είναι η δημιουργία προσώου με επέκταση της στέγης, το οποίο χρησιμοποιείται για τις ανάγκες της αγροτικής απασχόλησης και για διήμευση κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Επέκταση του μονοδώματος γίνεται με προσθήκη στο βάθος ενός ή δύο δωματίων και κατά περίπτωση προστίθεται πρόστω (εικ. 11). Με δίριχτη στέγη στεγάζονται κυρίως οι στενομέτωπες αγροτικές κατοικίες.

⁵⁷ Ο Γ. Μέγας διακρίνει τις σωζόμενες αγροτικές ελληνικές κατοικίες στις αρχές του αιώνα, σε κατοικίες με αμφικλινή ή αετοειδή στέγη και σε επιπεδόστεγους, Η τετράριχτη στέγαση, την εποχή της τουρκοκρατίας, τεκμηριώθηκε αργότερα ως συνέχεια της βυζαντινής.

⁵⁸ Στην περιοχή των Κυκλάδων και στην Αττική, υπάρχουν σπίτια με κυλινδρικό θόλο, ενώ συχνά μονόροφα κτίσματα φέρουν μονόριχτη στέγη.

56. Στην μονόροφη πλατυμέτωπη κατοικία, χρησιμοποιείται μονόριχτη στέγη, της οποίας τη τυπολογική εξέλιξη από το ελεύθερο σκιάδιο, παρουσιάζει ο Ν. Μουτσόπουλος, ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, σελ.26.

Εικ. 11. Δίρριχτη στέγαση

Β. Τετράρριχτη στέγη

Στις ορεινές περιοχές της, λόγω της κλίσης και του βραχώδους εδάφους, η κατοικία ακολουθεί πλατυμέτωπη διάταξη με τετράρριχτη στέγη (εικ.12).

Εικ. 12. Τετράρριχτη στέγαση.

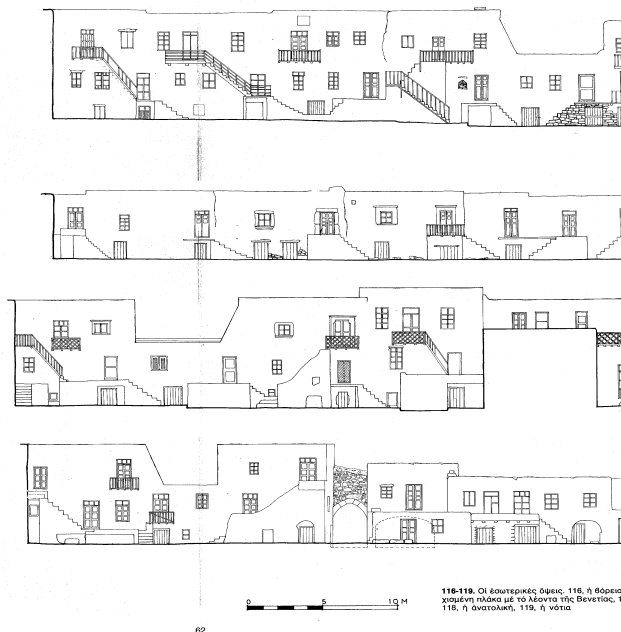
Γ. Δώμα

Στα νησιά του νότιου Αιγαίου, την Κρήτη και Κύπρο, τα σπίτια έχουν κυβικά σχήματα και καλύπτονται με δώμα. Η προσθήκη χώρων, γίνεται με την προσάρτηση στη στενή πλευρά του σπιτιού ενός μικρότερου δωματίου (παράσπιτο). Η στέγαση στους προστιθέμενους χώρους γίνεται με δώμα, δίνοντας τη δυνατότητα να προσαρτάται χώρος, ανάλογα των αναγκών, σε όλες τις όψεις του κυρίου χώρου (εικ.13). Πολλές φορές, οι διαφορετικές λειτουργίες των προστιθέμενων χώρων συνδέονται με κεντρική αυλή (αίθριο), όπως στην Κρήτη, Κύπρο, Αίγινα και Σαλαμίνα.

Εικ.13. Στέγαση με δώμα.

Διαφοροποίηση στη «μακροδομή» κάθε οικισμού, προσδίδει η σύνθεση των διαφόρων τύπων κατοικίας σε ομάδες και γειτονιές. Στους οικισμούς που προέρχονται από τη βυζαντινή εποχή, οι κατοικίες έχουν μικρή απόσταση μεταξύ τους, σχηματίζοντας δρόμους (καλτερίμια), πλάτους περίπου 3μ., στο επίπεδο του εδάφους, ενώ στον όροφο όπου υπάρχουν προεξοχές, σχεδόν ακουμπούν⁵⁹. Στα νησιά του Ν.Α. Αιγαίου, την εποχή της τουρκοκρατίας οι κατοικίες τοποθετούνται «εν σειρά» (εικ. 14), προσδίδοντας το ογκομετρικό χαρακτηριστικό, που είναι εντονότερο της τυπολογίας (Μύκονος, Κύθηρα, Χίος).

Εικ.14. Κατοικίες σε σειρά στη Μύκονο.

7. Αγροτική κατοικία 1923-1945

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το ελληνικό κράτος⁶⁰ ανέλαβε να στεγάσει 600.000 πρόσφυγες γεωργούς, με πρόγραμμα άμεσου εποικισμού του αγροτικού χώρου. Από τους οικισμούς οι οποίοι ιδρύθηκαν τα 3/4 προσκολλήθηκαν σε υφιστάμενους οικισμούς και το 1/4 αποτέλεσε νέους οικισμούς⁶¹. Κύριοι οργανισμοί αποκατάστασης των προσφύγων ήταν η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (Ε.Α.Π.) και η Αγροτική Τράπεζα. Επισκευάστηκαν 66.215 αγροτικά σπίτια και χτίστηκαν 13.487 καινούργια σπίτια. Αποτελούνταν από ένα ή δύο δωμάτια, ένα μικρό χώλ και είχαν εμβαδόν 25-50τ.μ., ενώ ήταν κτισμένα με ευτελή υλικά (πλίνθους), με αποτέλεσμα οι πρόσφυγες να τα αντικαταστήσουν μετά από λίγα χρόνια. Σε κάθε κατοικία δινόταν οικόπεδο ικανό και για μελλοντική επέκταση και κήπο.

⁵⁹ Ibid., Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΟΕΞΟΧΗ «ΣΑΧΝΙΣΙ», σελ.325

⁶⁰ Σύμφωνα με τις νέες αντιλήψεις της κρατικής αποστολής και της διεθνούς ηθικής υποχρέωσης -Γενική Συνέλευση του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας της Γενεύης 25.10.1921- για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των αγροτών: Χ. Ευελπίδη, Σ.Τσαούση, ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΣΠΙΤΙ, σελ.79

⁶¹ Κ. Βεργόπουλος, ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, σελ. 153.

Ομαδική, ανοικοδόμηση αγροτικών σπιτιών έγινε και μετά από σεισμούς στη Κόρινθο, Χαλκιδική και Ορωπό, κατά την περίοδο 1923-1939. Η μέθοδος αποκατάστασης των σεισμοπαθών ήταν η εργολαβία ή η αυτοδιαχείριση από τους σεισμοπαθείς, οι οποίοι εργάστηκαν στην οικοδόμηση.

Γενικά η οικοδόμηση αγροτικών κατοικιών κατά την περίοδο του μεσοπολέμου ήταν αποτέλεσμα αποκατάστασης προσφύγων ή σεισμοπαθών. Δημιουργήθηκε όμως η υποδομή των οικισμών, που τα επόμενα χρόνια συμπληρώθηκε και συνεχίζει να βελτιώνεται.

8. Αγροτική κατοικία 1945-1953

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ιδρύθηκε το Υπουργείο Ανοικοδομήσεως, το οποίο υπό τη διεύθυνση του Κ. Δοξιάδη, οργάνωσε την ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων από τον πόλεμο, οικισμών. Η οργάνωση της ανοικοδόμησης βασίστηκε στην μελέτη πυρήνων αγροτικής κατοικίας (ενδεικτικά σχ.36-42), δηλαδή μελετήθηκε ο ελάχιστος τύπος αγροτικής κατοικίας, ο οποίος αποτελείται από δύο χώρους (ένα για την οικογένεια και ένα για τα προϊόντα). Οι βασικές αρχές αυτού του προγράμματος ήταν:

- Ο βασικός πυρήνας να είναι μόνιμη πέτρινη κατασκευή ώστε να αποτελεί βάση για μελλοντικές επεκτάσεις.
- Το μέγεθος των πυρήνων, να είναι ίδιο για όλες τις περιοχές της Ελλάδας δηλαδή εμβαδού 25τ.μ. για οικογένεια τριών ατόμων και 35τ.μ. για 7-9, άτομα.
- Να υπάρχει πρόβλεψη για σταύλο ή αποθήκη
- Η μορφή του πυρήνα, να είναι ανάλογη με την προβλεπόμενη δυνατότητα επέκτασης.
- Για τη μορφή και τη θέση του πυρήνα μελετήθηκε η κατοικία σε πλήρη ανάπτυξη, για όλους τους προσανατολισμούς και τις κλίσεις. Δηλαδή συνολικά είκοσι τύποι αγροτικού πυρήνα (τέσσερις για τους προσανατολισμούς και οι αντίστοιχοι για τις τέσσερις βασικές κλίσεις, καθώς επίσης και τέσσερις τύποι για πεδινά εδάφη).
- Τα διαφορετικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά κάθε περιοχής, ταξινομήθηκαν σε πέντε κατηγορίες:
 - α. Ορεινός οικισμός, κατοικία χωρίς πρόβλεψη επέκτασης.
 - β. Πτωχός οικισμός, κατοικία σε μονοδωμάτιο με πρόβλεψη σταύλου και αποθήκης και περιορισμό στην επέκταση.
 - γ. Συμπυκνωμένος οικισμός
 - δ. Οικισμός με προοπτικές και δυνατότητες επέκτασης
 - ε. Πλούσιος οικισμός, κατοικία με επεκτάσεις και γεωργικά προσκτίσματα.
- Πρόβλεψη διώροφης κατοικίας, σε υγρά πεδινά εδάφη.
- Χώροι υγιεινής εκτός του πυρήνα.
- Διαστάσεις πυρήνων εσωτερικές 3,20/3,60 ή 4,00μ. Τυποποίηση ορισμένων στοιχείων, κυρίως ξύλινων κουφωμάτων (παράθυρα 50Χ50, 60Χ80 και 80Χ1,23).
- Ύψος πυρήνα 2,40 και σπανιότερα 2,80.

Η μελέτη κάθε τύπου περιελάμβανε τέσσερις σειρές σχεδίων (υφιστά-μενων τύπων, ολοκληρωμένης κατοικίας, εφαρμογής και τοποθέτησης του πυρήνα)⁶².

Την ίδια εποχή, διάφοροι αρχιτέκτονες μελέτησαν την αγροτική κατοικία και πρότειναν λύσεις, οι οποίες τις περισσότερες φορές δεν εφαρμόστηκαν (σχ.46)

9. Αγροτική κατοικία 1953-1980.

Από το 1953, το κράτος εφάρμοσε την πολιτική της αυτοστέγασης, προσφέροντας μικρή οικονομική και τεχνική βοήθεια στους αγρότες, με αποτέλεσμα η κατοικία να ακολουθήσει τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά δόμησης του αναπτυσσόμενου αστικού χώρου, δηλαδή τη μορφολογία «φέτας» πολυκατοικίας.

Την ίδια περίοδο, η Υπηρεσία του Οικισμού του Υπουργείου Δημοσίων έργων (σήμερα ΥΠΕΧΩΔΕ) μελέτησε αγροτικές κατοικίες υποδείγματα για το πρόγραμμα αυτοστέγασης βελτιώνοντας τους προηγούμενους τύπους αγροτικών πυρήνων. Το 1957-78 μελέτησε τύπους αγροτικών κατοικιών για τις διάφορες περιοχές της Ελλάδας (ορεινά δώροφα της Ηπείρου, πεδινά μονώροφα Αγ. Ευστράτιου, δώροφα Αιτωλοακαρνανίας, Θράκης, Μακεδονίας, Κυκλάδων, Λευκάδος, Λέσβου, Χίου, Κρήτης, Χαλκιδικής, Αιγαιοπελαγήτικος κ.λ.π.).

Κατά καιρούς η Αγροτική Τράπεζα, διενεργούσε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς προτύπων αγροτικών κατοικιών, όπως το 1977. Απαίτηση του διαγωνισμού ήταν:

α. Τα σπίτια να εντάσσονται σε υπάρχοντες οικισμούς και στις τοπικές συνθήκες.

β. Να εφαρμόζεται το σύστημα τη αυτοστέγασης.

Το διαγωνισμό κέρδισε το Γραφείο Δοξιάδη προτείνοντας την παλαιότερη ιδέα των πυρήνων⁶³. Ο κεντρικός πυρήνας, περιλαμβάνει, όλα τα απαραίτητα των

⁶² Υπουργείο ανοικοδομήσεως, ΤΥΠΟΙ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΥΡΗΝΩΝ, Αθήνα, 1949.

⁶³ D. Ladas, RURAL HOUSE TYPES FOR GREECE, 1948-197, Ecistics, vl.45, number 267, Φεβρουάριος 1978.

καθημερινών λειτουργιών οικογένειας τριών ατόμων και είναι συνολικά επεκτάσιμος. Επιπλέον η προτεινόμενη τυπολογία είχε τη δυνατότητα προσωπικών επεμβάσεων του χρήστη. Η τυπολογία περιλαμβάνει την επανάληψη της μονάδας 3,60Χ3,60, σχηματίζοντας κατοικίες διαφορετικών σχημάτων και μεγεθών. Αναπτυσσόμενη η οικογένεια, είχε τη δυνατότητα να επεκτείνει την κατοικία με περισσότερα δωμάτιο, οριζοντίως ή καθέτως, μέχρι ενός μεγέθους, που προβλέπονταν χωρισμός σε δύο κατοικίες.

Από τη δεκαετία του 80, το ΥΠΕΧΩΔΕ, εφαρμόζοντας το Π.Δ. 24.4.1985 (ΦΕΚ 181Δ/3.5.85), περί τρόπου καθορισμού των ορίων οικισμών μέχρι 2000 κατ., επιχείρησε να προσδιορίσει τους όρους δόμησης σε κάθε αγροτικό οικισμό, μετά από ανάλυση της υπάρχουσας οικιστικής και αρχιτεκτονικής δομής του. Επιπρόσθετα κατέγραψε τα ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και ανέδειξε κυρίαρχο αρχιτεκτονικό τύπο ανά οικισμό, με στόχο να προσδιορίζει με ακρίβεια το θεσμικό πλαίσιο δόμησης του .

Ιδιαίτερη φροντίδα προβλέπεται για τους στάσιμους ή φθίνοντες αγροτικούς οικισμούς, με πληθυσμό μικρότερο των 500κατ. σε απομονωμένες περιοχές, για τους οποίους ενθαρρύνεται η οικοδομική δραστηριότητα και δίνονται κίνητρα για την ανάπτυξή τους.

10. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Χ., La reforme agraire en Grece du point de vue economique et social, Paris, These, Universite de Paris, 1932.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ι., Η Λαϊκή Κατοικία, Αθήνα, 1944.

BASSAND M., Villes, regions et societe, Lausanne, Presses Polytechniques Romandes, 1982.

ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Η Αγροτική Κατάσταση της Ελλάδας, Αθήνα, Εξάντας, 1975.

ΒΕΡΔΕΣΗ, ΒΡΕΤΤΑΤΟΥ, ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΒΕΡΙΑΤΟΣ, Η Κατοικία στον Αγροτικό Χώρο, Αθήνα, Τ.Ε.Ε., 1978.

ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ Κ., Η Αγροτική Κατάσταση της Ελλάδας, Αθήνα, Εξάντας, 1975.

ΒΕΡΔΕΣΗ, ΒΡΕΤΤΑΤΟΥ, ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΒΕΡΙΑΤΟΣ, Η Κατοικία στον Αγροτικό Χώρο, Αθήνα, Τ.Ε.Ε., 1978.

BRAMMAN M., Planning new rural settlements in Indonesia, Ekistics, Vol. 43, No 257, 1977.

CLARK J.I., Population geography, Oxford, Pergamon Press, 1965, 1972.

ΓΛΙΤΣΟΣ Ν., Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα, Επιστημονικές Μελέτες, No 37, Αθήνα, Κ.Ε.Π.Ε., 1988

ΔΟΞΙΑΔΗΣ Κ., Καταστροφές των Οικοδομών, Αθήνα, Εκδοση Υπουργείου Ανοικοδομήσεως, 1946.

----- Ekistics : An introduction to the Science of human settlements, London, Hutchinson, 1968

DOXIADIS C.A., VADIADIS V.I., Housing: the key to Greece's rural reconstruction, Ekistics, Vol. 44, No 263, 1977.

ΕΥΕΛΠΙΔΗΣ Κ., ΤΣΑΟΥΣΗΣ Σ., Η Αγροτική Κατοικία, Αθήνα, Λόγος, 1944.

FADYEN Mac D., Sir Ebenezer Howard and the Town Planning Movements, Cambridge, M.I.T. Press, 1970.

GARNIER A., La maison individuelle periurbaine, le cas du canton de Vaud de 1960 a 1980, Lausanne, These, E.P.F.L., 1983.

----- Les nouvelles cites-dortoirs, Lausanne, Presses Polytechniques Romandes, 1984.

GRIGG D., The agricultural systems of the world, Cambridge, Cambridge University Press, 1974.

- GUEVIT M., Le pari de l'industrialisation rurale, Lausanne, E.R.E.S.A., 1986.
- HOWARD E., Garden cities of tomorrow, London, Faber, 1946.
- ΚΑΜΑΡΙΝΟΥ Λ., Γεωργία και Ανάπτυξη στην Ελλάδα, Αθήνα, Σύνορα, 1977.
- ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ Δ., Αγροτικά, Αθήνα, Παπαζήση, 1978.
- Γεωοικονομία και Κοινοτισμός, Αθήνα, Αγροτική Τράπεζα, 1980.
- KING R., Land reform, the italian experience, London, Batterworths, 1973.
- ΚΟΥΣΙΔΩΝΗΣ Χ., Η Πολεοδομική Φυσιογνωμία των Οικισμών Διανομής Υπουργείου Γεωργίας, Τεχν. Χρον., Περιοχή Α, Απρ.-Ιουν. 1990, Τομ. 10, Τευχ.2.
- ΚΥΔΩΝΙΑΤΗΣ Σ., Εποικιστική Μελέτη Νέων Κερδυλλίων, Αθήνα, 1959.
- LEBEAU R., Les grands types de structure agraire dans le monde, Paris, Masson 1979.
- ΜΕΓΑΣ Γ., Η Ελληνική Οικία , Αθήνα, Υπουργείο Ανοικοδομήσεως, 1949.
- ΜΙΧΕΛΗΣ Α., Το Ελληνικό Λαϊκό Σπίτι, Αθήνα, Ε.Μ.Π., 1960.
- ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Ν., Η Λαϊκή Αρχιτεκτονική της Βέροιας, Αθήνα, Τ.Ε.Ε., 1967.
- ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Ν., Συμβολή στην Βιβλιογραφία για την Ελληνική Λαϊκή Αρχιτεκτονική, Αναφορά της Ελληνικής Αντιπροσωπείας του ICOMOS, Συνάντηση Θεσσαλονίκης, 1973.
- Μελέτη Ερωτηματολογίου για την αναβίωση των Παραδοσιακών Οικισμών της Χώρας, Ινστιτούτο Μελετών Χερσονήσου Αίμου, 1ο Λαογραφικό Συμπόσιο για την Βόρειο Ελλάδα, Πρακτικά Νο 153, Θεσσαλονίκη, 1974.
- PANERAI PH., CASTEX J., DEPAUL J.-CH. Formes urbaines, de l'ilt ù la barre
- ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ Κ., Το ελληνικό παραδοσιακό σπίτι, Ε.Μ.Π., 2003.
- RAPOPORT A., House, form and culture, New Jersey, Prentice Hall, 1969.
- Vers une anthropologie de la maison, Paris, Dunod, 1972.
- Human aspects of urban form, New York, Perguin, 1977.
- The meaning of the built Environment, London, Sage, 1982.
- RASMUSSEN S.E., Experiencing architecture, Cambridge, M.I.T., press, 1959.
- ΣΒΟΡΩΝΟΣ Ν., Εξέταση της Πρόσφατης Ελληνικής Ιστορίας, Θεμέλιο, Αθήνα, 1976
- SCHULER M., Abgrenzung der Agglomerationsraume in der Schweiz, 1980, Lausanne, IREC, EPF, 1984.
- T.E.E. (ed) Η Κατοικία στην Ελλάδα, Αθήνα, 1975.

VENNETIER P., La peri-urbanisation dans les pays tropicaux, CEGET, Bordeaux, 1989.

Υ.Χ.Ο.Π., Πολεοδομικά Πρότυπα, Αθήνα, 1984

ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ, Δ. Άρθρο , Αναδρομή στην Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, στο Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, εκδόσεις Μέλισσα,τομ.Ι,ΙΙ, Αθήνα,1982